

Ιωάννης Γκουτζαμάνης

Οι έμφυλες διαστάσεις της απολιγνιτοποίησης στην Ελλάδα: Κατευθύνσεις πολιτικής για μια φεμινιστική Δίκαιη Μετάβαση

Εισαγωγή

Η γρήγορη απομάκρυνση από τη χρήση λιγνίτη στην Ελλάδα, ειδικά στη Δυτική Μακεδονία, αλλάζει την τοπική αγορά εργασίας, τις κοινωνικές υπηρεσίες και την καθημερινή ζωή με τρόπο που επηρεάζει διαφορετικά τα φύλα. Οι άμεσες απώλειες θέσεων εργασίας στην εξόρυξη και την ηλεκτροπαραγωγή επηρεάζουν κυρίως άνδρες. Όμως, οι γυναίκες στις λιγνιτικές περιοχές αντιμετωπίζουν έμμεσες συνέπειες. Αυτές περιλαμβάνουν αυξημένη ανεργία στον τριτογενή τομέα, περισσότερη άμισθη φροντίδα, υψηλά ποσοστά ενεργειακής φτώχειας και αυξημένη μετανάστευση.

Είναι ζωτικής σημασίας να διασφαλιστεί ότι οι πολιτικές για το κλίμα και την ενέργεια είναι δίκαιες, ισότιμες και

επωφελείς για τις κοινότητες, τόσο για τη διατήρηση της δημόσιας υποστήριξης προς την απανθρακοποίηση όσο και για την αντιμετώπιση πολύπλευρων κοινωνικών προκλήσεων.

Τα υφιστάμενα εργαλεία Δίκαιης Μετάβασης στην Ελλάδα (κυρίως το Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης (ΤΔΜ), τα Εδαφικά Σχέδια Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης¹ και τα συναφή εθνικά μέτρα) παραμένουν σε μεγάλο βαθμό «ουδέτερα ως προς το φύλο», με περιορισμένη ρητή στόχευση των γυναικών ή της οικονομίας των υπηρεσιών φροντίδας. Μια πραγματικά δίκαιη μετάβαση οφείλει να υιοθετήσει φεμινιστική προσέγγιση, ενσωματώνοντας συστηματικά την ισότητα των φύλων και τη διαθεματική δικαιοσύνη στον σχεδιασμό, την υλοποίηση και την παρακολούθηση της απολιγνιτοποίησης.

¹ Πρόκειται για τα Territorial Just Transition Plans, που εξειδικεύουν χωρικά τις παρεμβάσεις για τη στήριξη των πληγεισών περιοχών μέσω επενδύσεων σε υποδομές και απασχόληση.

Στόχος της ανάλυσης είναι να αναδείξει τον ρόλο που μπορούν να παίξουν οι γυναικείες και φεμινιστικές ενεργειακές κοινότητες, καθώς και η έμφυλα ανταποκρινόμενη χρήση των ευρωπαϊκών πόρων, ως κεντρικές υποδομές μιας δίκαιης μετάβασης. Βασίζεται σε εμπειρικά δεδομένα από τη Δυτική Μακεδονία, σε συγκριτικές αναλύσεις άλλων ευρωπαϊκών λιγνιτικών περιφερειών και σε σύγχρονες φεμινιστικές προσεγγίσεις στην κλιματική πολιτική.

Υπάρχουν τέσσερις κρίσιμες πολιτικές κατευθύνσεις: (1) η επιτακτική αναγνώριση και αντιμετώπιση των επιπτώσεων λόγω φύλου στην εργασία και στην οικονομία βασισμένη σε υπηρεσίες φροντίδας, όπως υγεία, εκπαίδευση, παιδική φροντίδα, (2) η άμεση αντιμετώπιση της ενεργειακής φτώχειας λόγω φύλου και του προβλήματος θέρμανσης στους μεταλιγνιτικούς δήμους, (3) η καινοτόμος χρήση φεμινιστικών ενεργειακών κοινοτήτων για την οικονομική ενδυνάμωση και την προώθηση της ενεργειακής δημοκρατίας, και (4) ο ανασχεδιασμός των εργαλείων Δίκαιης Μετάβασης με έμφυλο προϋπολογισμό, ποσοτώσεις και συμμετοχική διακυβέρνηση. Αυτές οι κατευθυντήριες γραμμές δεν είναι απλώς προτάσεις. Είναι αναγκαίες δράσεις για την επίτευξη μιας δίκαιης και ισότιμης κοινωνίας.

Η περίπτωση της Δυτικής Μακεδονίας

Η Δυτική Μακεδονία ήταν για πολλά χρόνια το κύριο κέντρο λιγνίτη της Ελλάδας. Είχε τα περισσότερα εκμεταλλεύσιμα αποθέματα λιγνίτη στην περιοχή Κοζάνη – Πτολεμαΐδα – Αμύνταιο – Φλώρινα. Η Ελλάδα για δεκαετίες ήταν βασισμένη στις περιοχές αυτές μιας και παρείχαν ένα μεγάλο μέρος της ηλεκτρικής ενέργειας μέσω των ορυχείων και σταθμών της ΔΕΗ. Λόγω αυτού το γεγονός της τοπικής οικονομίας των περιοχών αυτών βασίστηκε σε ένα μόνο καύσιμο και έναν κύριο εργοδότη. Τα αποτελέσματα ήταν θετικά μιας και υπήρξε αύξηση θέσεων εργασίας αλλά και αναβάθμιση των υποδομών. Ταυτόχρονα όμως δημιουργήθηκε και η μεγάλη εξάρτηση από τον λιγνίτη.

Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 2010 η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από λιγνίτη βρισκόταν σε αρκετά υψηλά ποσοστά. Λόγω των αυστηρότερων περιβαλλοντικών κανόνων της ΕΕ, της ανόδου της τιμής των δικαιωμάτων εκπομπών στο Σύστημα Εμπορίας Δικαιωμάτων Εκπομπής (ETS) και της αυξανόμενης ανταγωνιστικότητας των ΑΠΕ, τα αρκετά μεγάλα ποσοστά χρήσης λιγνίτη άρχισαν σταδιακά να μειώνονται. Αυτό είχε ως επίπτωση το αρχικό κλείσιμο ορισμένων μονάδων παραγωγής ενέργειας. Το φαινόμενο αυτό επιταχύνθηκε όταν το 2019 η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε να σταματήσει τη χρήση λιγνίτη για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας μέχρι το 2028. Οι περισσότερες

μονάδες λιγνίτη στη Δυτική Μακεδονία έκλεισαν στα μέσα της δεκαετίας του 2020. Ωστόσο, η ενεργειακή κρίση του 2022 και η έναρξη της Πτολεμαΐδας V οδήγησαν σε κάποιες παρατάσεις. Η επιταχυνόμενη αυτή «απολιγνιτοποίηση» συμπίεσε δεκαετίες διαρθρωτικής αλλαγής σε πολύ λίγα χρόνια, περιορίζοντας δραστικά τον χρόνο κοινωνικής και οικονομικής προσαρμογής.

Οι οικονομικές συνέπειες είναι ιδιαίτερα έντονες: η περιφερειακή προστιθέμενη αξία και το κατά κεφαλήν ΑΕΠ μειώθηκαν σημαντικά την περίοδο 2010–2021, με απώλειες πολύ πάνω από τον εθνικό μέσο όρο και αισθητή απόκλιση της Δυτικής Μακεδονίας από τον μέσο όρο της ΕΕ. Μελέτες εκτιμούν ότι δεκάδες χιλιάδες άμεσες και έμμεσες θέσεις εργασίας, συνδεδεμένες με την εξόρυξη, την ηλεκτροπαραγωγή και την ευρύτερη αλυσίδα αξίας του λιγνίτη, βρίσκονται σε κίνδυνο ή έχουν ήδη χαθεί, σε μια περιοχή που εμφάνιζε διαρθρωτική ανεργία ήδη πριν την απολιγνιτοποίηση. Πέρα από τη ΔΕΗ, μικρές επιχειρήσεις, υπεργολάβοι και αυτοαπασχολούμενοι που εξαρτώνταν από λιγνιτικά έργα έχουν δει τον κύκλο εργασιών τους να συρρικνώνεται ή να εξαφανίζεται.

Αυτές οι τάσεις συνδυάζονται με υπάρχουσες κοινωνικές και οικονομικές αδυναμίες, όπως υψηλή ανεργία, φυγή των νέων, περιορισμένη ποικιλία οικονομικών δραστηριοτήτων και γήρανση του πληθυσμού. Αυτό καθιστά τη Δυτική Μακεδονία μια από τις πιο ευάλωτες περιοχές της Ευρώπης σε μια ανεξέλεγκτη ενεργειακή μετάβαση. Η διακοπή λειτουργίας των λιγνιτικών σταθμών απειλεί τα συστήματα τηλεθέρμανσης που προσφέρουν φθηνή θέρμανση σε πολλά σπίτια. Έτσι δημιουργείται ένα «κενό τηλεθέρμανσης» που, αν δεν καλυφθεί γρήγορα και δίκαια, μπορεί να αυξήσει την ενεργειακή φτώχεια. Στο παράδειγμα της Δυτικής Μακεδονίας προβάλλονται καθαρά τα μεγάλα προβλήματα της ενεργειακής αλλαγής στην Ελλάδα: πώς θα σταματήσει η χρήση λιγνίτη, ενώ παράλληλα θα προστατεύεται η κοινωνική συνοχή, θα αντιμετωπίζεται η ενεργειακή φτώχεια και θα διασφαλίζεται ότι οι γυναίκες και οι ευάλωτες ομάδες δεν μένουν πίσω.

Η έμφυλη αγορά εργασίας και η οικονομία των υπηρεσιών φροντίδας

Οι λιγνιτικές οικονομίες στην Ευρώπη έχουν οργανωθεί ιστορικά γύρω από το ανδρικό «μοντέλο του κουβαλητή», με καλά αμειβόμενες, συνδικαλιστικά οργανωμένες θέσεις εργασίας για άνδρες στα ορυχεία και στους σταθμούς καθώς και συμπληρωματικό τριτογενή τομέα και υπηρεσίες φροντίδας όπου συγκεντρώνονται οι γυναίκες. Στη Δυτική Μακεδονία, τα ποσοστά ανεργίας των γυναικών υπερέβαιναν σταθερά τον εθνικό μέσο όρο ήδη πριν από την απολιγνιτοποίηση, με διαφορές 10–15

ποσοστιαίων μονάδων σε σχέση με τη γυναικεία ανεργία² σε εθνικό επίπεδο. Πρόσφατες διαγνωστικές μελέτες για την αγορά εργασίας δείχνουν ότι οι γυναίκες της περιοχής συγκεντρώνονται σε επισφαλείς θέσεις εργασίας στον τριτογενή τομέα αλλά και σε άμισθη οικιακή εργασία, γεγονός που τις καθιστά δομικά πιο ευάλωτες σε οικονομικά σοκ.

Λουζατία στη Γερμανία και περιοχές όπως η Ανατολική Μεγάλη Πολωνία και η Σιλεσία δείχνει ότι, όταν δεν λαμβάνεται υπόψη το φύλο στον σχεδιασμό της μετάβασης, οι γυναίκες έχουν περισσότερες πιθανότητες να μείνουν άνεργες και συχνά φεύγουν από την περιοχή, επιδεινώνοντας τα δημογραφικά και κοινωνικά προβλήματα.

Γραφ. 1

Αίτια, μηχανισμός και επιπτώσεις της γυναικείας μετανάστευσης στις λιγνιτικές περιοχές

Το παραπάνω γράφημα 1 απεικονίζει πώς η απολιγνιτοποίηση επηρεάζει έμμεσα τις γυναίκες στις λιγνιτικές περιοχές, μέσω της απώλειας θέσεων εργασίας στον τριτογενή τομέα, της αύξησης της άμισθης φροντίδας και της μετανάστευσης.

Καθώς μειώνεται η παραγωγή λιγνίτη, οι άμεσες απώλειες θέσεων εργασίας στην εξόρυξη και την ηλεκτροπαραγωγή επηρεάζουν κυρίως άνδρες. Ωστόσο, οι γυναίκες επηρεάζονται περισσότερο λόγω της μείωσης στο λιανεμπόριο, την εστίαση, τις δημόσιες υπηρεσίες και τις μικρές επιχειρήσεις που εξαρτώνται από την αλυσίδα αξίας της ΔΕΗ. Αυτό υπονομεύει την οικονομική ανεξαρτησία των γυναικών, ιδίως των χαμηλόμισθων και των μονογονεϊκών νοικοκυριών, και ενισχύει τη μετανάστευση νεότερων, μορφωμένων γυναικών προς τα αστικά κέντρα ή το εξωτερικό. Η εμπειρία από τη

Παράλληλα, η συρρίκνωση των δημόσιων προϋπολογισμών σε μεταλιγνιτικές περιοχές οδηγεί σε μείωση ή υποβάθμιση της κοινωνικής υποδομής, όπως παιδικοί σταθμοί, δομές φροντίδας ηλικιωμένων και υπηρεσίες υγείας. Όταν αυτές οι υπηρεσίες περιορίζονται ή γίνονται ακριβότερες, η ευθύνη για τη φροντίδα παιδιών, ηλικιωμένων και ατόμων με αναπηρία επιστρέφει στα νοικοκυριά και κυρίως στις γυναίκες, δημιουργώντας μια συνθήκη «διπλής επιβάρυνσης»: από τη μία πλευρά υφίστανται απώλεια εισοδήματος και από την άλλη επωμίζονται την εντατικοποίηση της άμισθης εργασίας φροντίδας. Αυτή η κατάσταση περιορίζει τις γυναίκες από το να συμμετέχουν σε προγράμματα εκπαίδευσης, να ξεκινούν επιχειρήσεις ή να παίρνουν μέρος σε αποφάσεις. Έτσι, έχουν λιγότερες ευκαιρίες από αυτές που υποτίθεται ότι προσφέρει η Δίκαιη Μετάβαση.

² <https://www.greeceinfigures.com/data-insights/sto-10-i-anergia-ton-ginaikon-xamilo-27etias-alla-deuteri-stin-e-e/>; https://eures.europa.eu/living-and-working/labour-market-information/labour-market-information-greece_el

Έμφυλη ενεργειακή φτώχεια και το «κενό τηλεθέρμανσης»

Η ενεργειακή φτώχεια είναι ένα σοβαρό πρόβλημα στην απολιγνιτοποίηση της Ελλάδας, ειδικά στις περιοχές με λιγνίτη. Έρευνες για τη Δυτική Μακεδονία και άλλες περιοχές δείχνουν ότι πολλά νοικοκυριά ξοδεύουν μεγάλο μέρος του εισοδήματός τους για ενέργεια. Επίσης, τα ποσοστά ανεργίας και ο κίνδυνος φτώχειας για τις γυναίκες είναι σε πολύ υψηλά επίπεδα. Στη Δυτική Μακεδονία, η ανεργία των γυναικών έχει καταγραφεί σε επίπεδα περίπου ενός τετάρτου του γυναικείου εργατικού δυναμικού, με αποτέλεσμα πολλά γυναικοκρατούμενα νοικοκυριά να βρίσκονται πολύ κοντά ή κάτω από το όριο ενεργειακής φτώχειας.

Η μεγαλύτερη έκθεση των γυναικών σε ενεργειακή φτώχεια οφείλεται σε χαμηλότερα εισοδήματα, μεγαλύτερη παρουσία σε μερική ή άτυπη απασχόληση και στο γεγονός ότι αφιερώνουν περισσότερες ώρες στο σπίτι εκτελώντας άμισθη φροντίδα, ιδίως σε νοικοκυριά με παιδιά ή ηλικιωμένους. Οι γυναίκες έχουν συχνά την ευθύνη διαχείρισης των λογαριασμών ενέργειας, της κατανάλωσης και των διακανονισμών με τις εταιρείες κοινής ωφέλειας, βιώνοντας άμεσα τόσο τις συνθήκες μη κάλυψης των θερμικών αναγκών των σπιτιών τους όσο και το άγχος για την πληρωμή των λογαριασμών. **Οι αναλύσεις δείχνουν ότι οι μονογονεϊκές οικογένειες με γυναίκες αρχηγούς, οι ηλικιωμένες γυναίκες που ζουν μόνες και οι γυναίκες σε αγροτικές ή περιθωριοποιημένες κοινότητες είναι ιδιαίτερα ευάλωτες.**

Η απομάκρυνση από τη χρήση λιγνίτη δημιουργεί προβλήματα θέρμανσης σε περιοχές όπου οι σταθμοί της ΔΕΗ παρείχαν φθηνή θέρμανση σε πολλά σπίτια. **Η μετάβαση σε άλλες λύσεις, όπως λέβητες φυσικού αερίου, αντλίες θερμότητας ή νέα συστήματα θέρμανσης, απαιτεί μεγάλες αρχικές επενδύσεις.** Πολλά νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα, κυρίως με γυναίκες επικεφαλής, δυσκολεύονται να καλύψουν αυτές τις δαπάνες. Χωρίς ειδική κρατική βοήθεια, υπάρχει κίνδυνος αυτά τα νοικοκυριά να αντιμετωπίσουν μακροχρόνια ενεργειακή φτώχεια, με τις γυναίκες να έχουν το βάρος της διαχείρισης του σπιτιού σε δύσκολες συνθήκες κρύου και οικονομικής ανασφάλειας.

Φεμινιστικές ενεργειακές κοινότητες ως υποδομή χειραφέτησης

Οι ενεργειακές κοινότητες έχουν αναδειχθεί στην Ελλάδα ως βασικό εργαλείο εκδημοκρατισμού του ενεργειακού συστήματος και διατήρησης των ωφελειών της

μετάβασης σε τοπικό επίπεδο. Το αρχικό θεσμικό πλαίσιο του Ν. 4513/2018 επέτρεψε τη δημιουργία πάνω από 1.700 ενεργειακών κοινοτήτων. Ωστόσο, η έλλειψη επαρκών δικλίδων ασφαλείας οδήγησε σε φαινόμενα εταιρικής αιχμαλωσίας³ από μεγάλα συμφέροντα, προκάλεσε συμφόρηση στο ηλεκτρικό δίκτυο και περιορίσε τον πραγματικό κοινωνικό αντίκτυπο των έργων. Ο Ν. 5037/2023, με την ενσωμάτωση της Οδηγίας RED II⁴ και των διατάξεων για τις Ενεργειακές Κοινότητες Ανανεώσιμων Πηγών και τις Ενεργειακές Κοινότητες Πολιτών, αυστηροποιεί τους ορισμούς και θεσπίζει, μεταξύ άλλων, ανώτατο όριο 20% στη διανομή κερδών για κοινότητες που λαμβάνουν δημόσια στήριξη, με στόχο τη διασφάλιση. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι το μεγαλύτερο μέρος των πλεονασμάτων (τουλάχιστον 80%) πρέπει να επανεπενδύεται στην ίδια την κοινότητα ή να χρησιμοποιείται για τοπικά κοινωνικά έργα, αντί να διανέμεται ως ατομικό κέρδος στα μέλη.

Από φεμινιστική άποψη, το πλαίσιο δεν περιλαμβάνει σαφείς διατάξεις για το φύλο. Δεν υπάρχουν ποσοστώσεις για τη συμμετοχή γυναικών στα διοικητικά συμβούλια, ούτε στοχευμένη βοήθεια για γυναικείες πρωτοβουλίες. Επίσης, δεν υπάρχει υποχρεωτική συλλογή και δημοσιοποίηση δεικτών που αφορούν το φύλο. Το φεμινιστικό μοντέλο ενεργειακής κοινότητας βλέπει την ενέργεια ως κοινό αγαθό. Βασίζεται σε τρεις αρχές: συμμετοχική διακυβέρνηση, κοινωνική αλληλεγγύη και οικονομική ανεξαρτησία. Δίνει προτεραιότητα στη συμμετοχή των γυναικών και άλλων ευάλωτων ομάδων.

Η ελληνική εμπειρία προσφέρει ήδη παραδείγματα που αναδεικνύουν τις δυνατότητες των γυναικείων και αλληλέγγυων ενεργειακών κοινοτήτων. Ο συνεταιρισμός WEnCoop⁵, που ιδρύθηκε το 2021 από μέλη του Συνδέσμου Επιχειρηματιών Γυναικών Ελλάδας (ΣΕΓΕ), θεωρείται ο πρώτος αποκλειστικά γυναικείος ενεργειακός συνεταιρισμός παγκοσμίως και λειτουργεί με μοντέλο prosumer, μειώνοντας το ενεργειακό κόστος των μελών και ανακατανέμοντας τα οφέλη υπέρ της γυναικείας επιχειρηματικότητας. Η ενεργειακή κοινότητα «Μινώα Ενέργεια» στην Κρήτη αξιοποίησε τον εικονικό ενεργειακό συμψηφισμό —τον μηχανισμό, δηλαδή, που επιτρέπει την παραγωγή ενέργειας σε μία τοποθεσία και την αφαίρεσή της από τους λογαριασμούς καταναλωτών σε άλλη περιοχή. Με τον τρόπο αυτό, προσέφερε δωρεάν ηλεκτρικό ρεύμα σε σεισμοπαθή νοικοκυριά στο Αρκαλοχώρι, ενσωματώνοντας έμπρακτα την καταπολέμηση της ενεργειακής φτώχειας στο καταστατικό της.

3 corporate capture: μεγάλες εταιρείες εκμεταλλεύτηκαν το πλαίσιο για δικό τους όφελος

4 Η Οδηγία (ΕΕ) 2018/2001 (RED II) για την προώθηση της χρήσης ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές

5 Women Energy Community (Ενεργειακή Κοινότητα Γυναικών), <https://wencoop.gr/>

Στη Δυτική Μακεδονία, οι φεμινιστικές ενεργειακές κοινότητες μπορούν να γίνουν βασικό μέρος της Δίκαιης Μετάβασης. Συνδέουν την τοπική παραγωγή ανανεώσιμων πηγών ενέργειας με στήριξη των γυναικών. Αυτό γίνεται μέσω της εκπαίδευσης, της συμμετοχής στη διακυβέρνηση και της εξασφαλισμένης πρόσβασης των ενεργειακά φτωχών νοικοκυριών στα οφέλη. Έτσι, οι γυναίκες από «σιωπηλές χαμένες» της απολιγνιτοποίησης γίνονται πρωταγωνίστριες στη νέα ενεργειακή οικονομία. Ενισχύουν την τοπική δημοκρατία και την κοινωνική συνοχή.

Αξιολόγηση των εργαλείων Δίκαιης Μετάβασης από έμφυλη σκοπιά

Το Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης (ΤΔΜ) της ΕΕ έχει σχεδιαστεί για να μετριάσει το κοινωνικοοικονομικό κόστος της αποανθρακοποίησης στις πιο εκτεθειμένες περιφέρειες. Στην Ελλάδα, το ΤΔΜ χρηματοδοτεί δράσεις περιβαλλοντικής αποκατάστασης, επενδύσεις σε καθαρή ενέργεια, ενίσχυση επιχειρηματικότητας, επανειδίκευση και κοινωνικά μέτρα στη Δυτική Μακεδονία και σε άλλες περιοχές μετάβασης. Ωστόσο, οι αναλύσεις του σχεδιασμού και της υλοποίησης του ΤΔΜ δείχνουν ότι υπάρχει συνεχής έλλειψη ουσιαστικής ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου. Τα κριτήρια επιλογής και οι κατηγορίες έργων που προκρίνονται για χρηματοδότηση βασίζονται κυρίως στις εκπομπές, στις θέσεις εργασίας σε τομείς με υψηλή χρήση άνθρακα και στις υποδομές, με ελάχιστη αναφορά στις επιπτώσεις που αφορούν το φύλο.

Οι διαθέσιμες αξιολογήσεις δείχνουν ότι το μεγαλύτερο μέρος των πόρων κατευθύνεται σε μεγάλες επενδύσεις ΑΠΕ, βιομηχανικά πάρκα και τεχνική κατάρτιση για «πράσινες» θέσεις εργασίας σε κλάδους που παραμένουν ανδροκρατούμενοι, ενώ πολύ μικρότερο μερίδιο κατευθύνεται στην οικονομία της φροντίδας, στην τοπική κοινωνική υποδομή ή σε γυναικεία εγχειρήματα. Όπου αναφέρεται το φύλο, αυτό γίνεται συχνά μέσω γενικών αναφορών σε «ευάλωτες ομάδες» ή συνολικούς στόχους απασχόλησης, χωρίς συγκεκριμένες γραμμές προϋπολογισμού ή δείκτες για τις γυναίκες.

Πέρα από το ΤΔΜ, εργαλεία όπως το Κοινωνικό Ταμείο για το Κλίμα (ΚΤΚ) και οι εθνικές πολιτικές για την ενεργειακή φτώχεια αρχίζουν να ενσωματώνουν κριτήρια ευαλωτότητας που περιλαμβάνουν το φύλο, την ηλικία και την αναπηρία. Ωστόσο, τα μέτρα αυτά βρίσκονται ακόμη σε πρώιμο στάδιο και υπάρχει κίνδυνος να επικεντρωθούν σε βραχυπρόθεσμη αποζημίωση, αντί για βαθύτερο μετασχηματισμό των έμφυλων σχέσεων στο ενεργειακό σύστημα. Για να ευθυγραμμιστεί η ελληνική διακυβέρνηση της μετάβασης με τις δεσμεύσεις της ΕΕ για ισότητα των φύλων και με την αρχή του Ευρωπαϊκού Green Deal «κανείς να μη μείνει πίσω», απαιτείται μετάβαση από αποσπασματικές αναφορές σε

συστηματικό έμφυλο προϋπολογισμό, υποχρεωτικές εκ των προτέρων έμφυλες αξιολογήσεις επιπτώσεων και δομές διακυβέρνησης με ισότιμη εκπροσώπηση.

Στόχοι πολιτικής για μια φεμινιστική Δίκαιη Μετάβαση στην Ελλάδα

Μια φεμινιστική Δίκαιη Μετάβαση στην Ελλάδα προϋποθέτει σαφείς στόχους πολιτικής που ενσωματώνουν την ισότητα των φύλων και τη διαθεματική δικαιοσύνη σε όλα τα στάδια της απολιγνιτοποίησης, από τον στρατηγικό σχεδιασμό έως την υλοποίηση και την αξιολόγηση. Με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, τέσσερις κατευθυντήριοι στόχοι μπορούν να καθοδηγήσουν τη δράση των εθνικών/ περιφερειακών φορέων:

- Μείωση των έμφυλων ανισοτήτων στην αγορά εργασίας και στην οικονομία φροντίδας και κοινωνικών υπηρεσιών στις περιοχές μετάβασης. Συμπερίληψη της διάστασης του φύλου στους στόχους απασχόλησης και κοινωνικής προστασίας, αναγνώριση της φροντίδας ως ουσιώδους, χαμηλών εκπομπών εργασίας και στήριξη των γυναικών που αναλαμβάνουν δυσανάλογο μερίδιο αυτής.
- Εξάλειψη της έμφυλης ενεργειακής φτώχειας και διασφάλιση πρόσβασης σε καθαρή, οικονομικά προσιτή ενέργεια για γυναίκες και ευάλωτα νοικοκυριά. Στοχευμένες παρεμβάσεις στους μεταλιγνιτικούς δήμους για την αντιμετώπιση του κενού τηλεθέρμανσης και προτεραιοποίηση των γυναικοκρατούμενων νοικοκυριών στα προγράμματα καταπολέμησης της ενεργειακής φτώχειας.
- Ενδυνάμωση των γυναικών ως φορέων της ενεργειακής μετάβασης μέσω φεμινιστικών ενεργειακών κοινοτήτων και ευαισθητοποιημένη ως προς το φύλο επιχειρηματικότητας. Εξασφάλιση της συμμετοχής των γυναικών σε ενεργειακές κοινότητες, πράσινες ΜΜΕ και οικοσυστήματα καινοτομίας, με ειδική χρηματοδότηση και τεχνική υποστήριξη.
- Θεσμοθέτηση έμφυλης διακυβέρνησης και προϋπολογισμού σε όλα τα εργαλεία Δίκαιης Μετάβασης. Ενσωμάτωση της ισότητας των φύλων στη δομή, στις διαδικασίες και στους δείκτες του ΤΔΜ, του ΚΤΚ και των Εδαφικών Σχεδίων, με σαφείς μηχανισμούς λογοδοσίας.

Προτεινόμενα μέτρα και εργαλεία

1. Ταμείο Γυναικείων Ενεργειακών Κοινοτήτων Δυτικής Μακεδονίας

Η δημιουργία ενός ειδικού Ταμείου Γυναικείων Ενεργειακών Κοινοτήτων εντός του προγράμματος του ΤΔΜ για τη Δυτική Μακεδονία μπορεί να συνδέσει άμεσα τις επενδύσεις απολιγνιτοποίησης με στόχους ισότητας των φύλων. Το Ταμείο θα προσφέρει επιχορηγήσεις και ευνοϊκή χρηματοδότηση για τη δημιουργία και ανάπτυξη γυναικείων ή φεμινιστικών ενεργειακών συνεταιρισμών, με προτεραιότητα σε έργα που συνδυάζουν παραγωγή ενέργειας από ΑΠΕ με κοινωνικούς σκοπούς, όπως η μείωση της ενεργειακής φτώχειας και η ενίσχυση κοινωνικών υποδομών.

Κρίσιμα σχεδιαστικά στοιχεία θα μπορούσαν να είναι ελάχιστα ποσοστά γυναικείας συμμετοχής (π.χ. τουλάχιστον 70% γυναίκες-μέλη και ισόρροπη εκπροσώπηση στα όργανα διοίκησης), επιχορήγηση προμελετών και τεχνικού σχεδιασμού, καθώς και υψηλά ποσοστά επιδότησης για επενδύσεις σε φωτοβολταϊκά πάρκα, συστήματα αποθήκευσης και αντλίες θερμότητας. Το Ταμείο θα πρέπει να ενταχθεί στα Εδαφικά Σχέδια Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης και να πλαισιωθεί από εξειδικευμένη τεχνική βοήθεια προς γυναικείες ομάδες για την αδειοδότηση, τη σύνδεση στο δίκτυο και τη χρηματοδότηση.

2. Ευαισθητοποιημένη ως προς το φύλο επανειδίκευση με ενσωματωμένες υπηρεσίες φροντίδας

Τα προγράμματα επανειδίκευσης στη Δυτική Μακεδονία συχνά δεν λαμβάνουν υπόψη τους περιορισμούς χρόνου και φροντίδας που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες, ιδίως οι μονογονείς και οι φροντίστριες. Μια φεμινιστική Δίκαιη Μετάβαση απαιτεί η κατάρτιση σε δεξιότητες της πράσινης οικονομίας — όπως εγκατάσταση ΑΠΕ, ενεργειακή ανακαίνιση κτιρίων, ψηφιακές υπηρεσίες και βιώσιμη γεωργία — να σχεδιάζεται με ενσωματωμένες υπηρεσίες φροντίδας και κοινωνική στήριξη.

Αυτό μπορεί να υλοποιηθεί μέσω «κοινωνικών ρητρών» σε όλα τα έργα επανειδίκευσης που χρηματοδοτούνται από το ΤΔΜ, οι οποίες θα απαιτούν τη λειτουργία επί τόπου παιδικών χώρων, ευέλικτα ωράρια, δυνατότητα μερικής παρακολούθησης εξ αποστάσεως και υποστήριξη μετακίνησης. Συμπληρωματικά μέτρα μπορεί να περιλαμβάνουν στοχευμένα επιδόματα συμμετοχής για γυναίκες, προγράμματα καθοδήγησης από επαγγελματίες του κλάδου και συνεργασίες με γυναικείες οργανώσεις

και τοπικά δίκτυα φροντίδας για την προσέγγιση των πιο ευάλωτων.

3. Αντιμετώπιση ενεργειακής φτώχειας μέσω φεμινιστικών ενεργειακών κοινοτήτων

Οι ενεργειακές κοινότητες μπορούν να λειτουργήσουν ως αποτελεσματικοί μηχανισμοί αντιμετώπισης της ενεργειακής φτώχειας, ιδίως όταν ενσωματώνουν ρήτρες αλληλεγγύης όπως ο εικονικός συμψηφισμός για ευάλωτα νοικοκυριά. Ένα πρόγραμμα τύπου «Ήλιος για την Αλληλεγγύη» θα μπορούσε να αναπτυχθεί στη Δυτική Μακεδονία, με κοινοτικά φωτοβολταϊκά πάρκα που θα παρέχουν δωρεάν ή υψηλά επιδοτούμενο ηλεκτρικό ρεύμα σε γυναικοκρατούμενα νοικοκυριά, ηλικιωμένες γυναίκες και άλλες ευάλωτες ομάδες.

Τα κριτήρια επιλεξιμότητας θα πρέπει να υπερβαίνουν τα στενά εισοδηματικά όρια, λαμβάνοντας υπόψη και διαθεματικές διαστάσεις, όπως μονογονεϊκή οικογένεια, ηλικία, αναπηρία, ενεργειακή απόδοση κατοικίας και το συνολικό βάρος της φροντίδας που επιβαρύνει τις οικογένειες. Το ΤΔΜ και το ΚΤΚ μπορούν να καλύψουν το αρχικό κόστος επένδυσης. Βιώσιμα επιχειρησιακά μοντέλα⁶ θα εξασφαλίσουν τη μακροχρόνια λειτουργία με μικρές συνεισφορές μελών και επανεπένδυση των πλεονασμάτων. Με αυτόν τον τρόπο, η μείωση της ενεργειακής φτώχειας συνδέεται με τη γυναικεία ιδιοκτησία και συμμετοχή σε συλλογικές ενεργειακές υποδομές.

4. Έμφυλα ανταποκρινόμενη διακυβέρνηση της Δίκαιης Μετάβασης

Για να μην περιοριστεί η διάσταση του φύλου σε μεμονωμένα έργα, απαιτείται ανασχεδιασμός των δομών διακυβέρνησης της Δίκαιης Μετάβασης σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο με στόχο την ουσιαστική, όχι μόνο τυπική, συμμετοχή των γυναικών. Η σύσταση Περιφερειακής Επιτροπής Έμφυλης Παρακολούθησης και Λογοδοσίας στη Δυτική Μακεδονία, με συμμετοχή γυναικείων οργανώσεων, συνδικάτων και δήμων μπορεί να προσφέρει συνεχή εποπτεία στην υλοποίηση του ΤΔΜ και του ΚΤΚ.

Η Επιτροπή θα πρέπει να έχει σαφείς αρμοδιότητες: αξιολόγηση των προτάσεων έργων ως προς τις έμφυλες επιπτώσεις, διαμόρφωση δεικτών ισότητας, υποβολή εισηγήσεων βελτίωσης και δημοσίευση τακτικών εκθέσεων παρακολούθησης με έμφυλα αποδιαρθρωμένα δεδομένα για τα ωφελούμενα άτομα, τις θέσεις εργασίας και τη συμμετοχή στη διακυβέρνηση. Σε εθνικό επίπεδο, ειδικές μονάδες για την ισότητα των φύλων στα αρμόδια

⁶ Στα βιώσιμα επιχειρησιακά μοντέλα τα έσοδα από την πώληση της περίσσειας ενέργειας στο δίκτυο θα καλύπτουν τα κόστη συντήρησης, εξασφαλίζοντας ρεύμα στις ευάλωτες οικογένειες μακροπρόθεσμα χωρίς συνεχή κρατική επιδότηση.

υπουργεία θα πρέπει να συνεργάζονται με τις περιφερειακές δομές, ώστε τα μέτρα της Δίκαιης Μετάβασης να ευθυγραμμίζονται με τις εθνικές στρατηγικές ισότητας και τις υποχρεώσεις της χώρας στο πλαίσιο της ΕΕ και του ΟΗΕ.

Το παρακάτω γράφημα 2 παρουσιάζει τις βασικές προτεραιότητες μιας φεμινιστικής Δίκαιης Μετάβασης, όπως τη στήριξη γυναικείων ενεργειακών κοινοτήτων, την ευαισθητοποιημένη ως προς το φύλο επανειδίκευση, την καταπολέμηση της ενεργειακής φτώχειας και την έμφυλη διακυβέρνηση.

Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, όπως οι γυναικείες ομάδες, οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ και οι ενεργειακές κοινότητες, προσφέρουν σημαντική γνώση και εμπειρία. Αυτό βοηθά να διασφαλιστεί ότι τα μέτρα μιας φεμινιστικής Δίκαιης Μετάβασης καλύπτουν τις πραγματικές ανάγκες των τοπικών κοινωνιών. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οι θεσμοί της ΕΕ και τα εθνικά υπουργεία μπορούν να ενσωματώσουν έμφυλες απαιτήσεις στους κανόνες χρηματοδότησης και παρακολούθησης, δημιουργώντας κίνητρα για αυτές τις πρωτοβουλίες.

Προτάσεις για ένα Δίκαιο Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης

Γραφ. 2

Πέντε πολιτικές συστάσεις για ένα Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης με έμφαση στο φύλο

1. Ρητή ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στο ΤΔΜ

Ενσωμάτωση της ισότητας των φύλων σε όλους τους στόχους και στους μηχανισμούς χρηματοδότησης του ΤΔΜ.

Υποχρεωτική διεξαγωγή αναλύσεων επιπτώσεων κατά φύλο για όλα τα έργα.

2. Συμπεριληπτική διακυβέρνηση στις επιτροπές

Διασφάλιση ισότιμης εκπροσώπησης των γυναικών στις επιτροπές λήψης αποφάσεων και στην παρακολούθηση.

Ενίσχυση της συμμετοχής τοπικών γυναικείων οργανώσεων.

3. Αναγνώριση της εργασίας φροντίδας ως πράσινων θέσεων εργασίας

Επένδυση σε υποδομές φροντίδας (π.χ. παιδικοί σταθμοί, δομές φροντίδας ηλικιωμένων) ως μέρος της δίκαιης μετάβασης.

Αναβάθμιση δεξιοτήτων και αμοιβών στον τομέα της φροντίδας.

4. Στοχευμένες επιδοτήσεις για ενεργειακή απόδοση

Παροχή οικονομικής στήριξης για ενεργειακή αναβάθμιση κατοικιών, με έμφαση στα ευάλωτα νοικοκυριά.

Μείωση της ενεργειακής φτώχειας, η οποία πλήττει δυσανάλογα τις γυναίκες.

5. Διαφοροποιημένες επαγγελματικές διαδρομές στην ψηφιοποίηση

Προώθηση συμμετοχής γυναικών σε προγράμματα ψηφιακής κατάρτισης και τεχνολογικών δεξιοτήτων.

Δημιουργία θέσεων εργασίας σε αναδυόμενους πράσινους και ψηφιακούς τομείς.

Συμπεράσματα

Η μετάβαση σε μια οικονομία χαμηλών ή και μηδενικών ρύπων στην Ελλάδα είναι ένα αρκετά πολύπλοκο ζήτημα που δεν περιλαμβάνει μόνο την περιβαλλοντική και ενεργειακή αναγκαιότητα, αλλά μπορεί να λειτουργήσει και ως μια ευκαιρία για επαναδιαπραγμάτευση των έμφυλων σχέσεων εξουσίας και την οικοδόμηση πιο δημοκρατικών περιφερειακών οικονομιών. Χωρίς ρητή ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου, η Δίκαιη Μετάβαση κινδυνεύει να αναπαράγει ή και να οξύνει τις υφιστάμενες ανισότητες, ιδιαίτερα για τις γυναίκες σε λιγνιτικές περιοχές όπως η Δυτική Μακεδονία.

Μέσω στοχευμένης αξιοποίησης των ευρωπαϊκών πόρων για γυναικείες ενεργειακές κοινότητες, επανασχεδιασμού των προγραμμάτων επανεδίκευσης και καταπολέμησης της ενεργειακής φτώχειας με φεμινιστικό πρίσμα, καθώς και θεσμοθέτησης έμφυλης διακυβέρνησης, η Ελλάδα μπορεί να μετατρέψει την έξοδο από τον λιγνίτη σε εργαστήριο ενεργειακής δημοκρατίας με πρωταγωνίστριες τις γυναίκες. Οι τοπικές αρχές, σε συνεργασία με την κοινωνία των πολιτών και τους ευρωπαϊκούς θεσμούς, μπορούν να διαδραματίσουν καταλυτικό ρόλο ώστε η μετάβαση από τον λιγνίτη να μην αφήσει καμία γυναίκα και καμία κοινότητα πίσω.

Για τον συγγραφέα

Ο Ιωάννης Γκουτζαμάνης είναι Γραμματέας Περιβάλλοντος της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος (ΓΣΕΕ) καθώς επίσης και υποψήφιος διδάκτωρ στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Η τρέχουσα έρευνά του εστιάζει στις κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις της απολιγνιτοποίησης και στην προώθηση της ενεργειακής δημοκρατίας με συμπεριληπτικό πρόσημο.

Στοιχεία έκδοσης

Εκδότης

Friedrich-Ebert-Stiftung
Γραφείο Αθηνών
Νεοφύτου Βάμβα 4
10674 Αθήνα
Ελλάδα

Ευθύνη για το περιεχόμενο

Regine Schubert | Διευθύντρια

Επικοινωνία

Regine Schubert
Τηλ.: +30 210 72 44 670
<https://athens.fes.de>
Email: info.athens@fes.de

Σχεδιασμός/Σελιδοποίηση

Εριφύλη Αράπογλου - enArte

Σχεδιασμός εξωφύλλου

Φωτογραφία από KimVermaat/Shutterstock

Οι απόψεις που εκφράζονται στη συγκεκριμένη δημοσίευση δεν ταυτίζονται κατ' ανάγκη με εκείνες του Friedrich-Ebert-Stiftung e.V. (FES). Η εμπορική χρήση του υλικού που εκδίδεται από το FES δεν επιτρέπεται χωρίς την έγγραφη συναίνεση του FES. Οι δημοσιεύσεις του FES δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιούνται για προεκλογικούς σκοπούς.

Ιούνιος 2026

© Friedrich-Ebert-Stiftung e.V.

ISBN 978-618-5779-37-5

Περαιτέρω δημοσιεύσεις του Friedrich-Ebert-Stiftung μπορείτε να βρείτε εδώ:

➔ www.fes.de/publikationen

